

Avot de-Rabbi Nathan, hoofdstuk 15

Drie uitspraken van Rabbi Eli'èzèr ben Hyrkanos

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 30a-30b

En zij spraken (ieder)¹ drie dingen.

Rabbi Eli'èzèr zegt: 'Laat de eer van je naaste bij jou even geliefd zijn als je eigen eer. Wees niet makkelijk kwaad te maken. Doe één dag voor je dood omkeer.'²

'Laat de eer van je naaste even geliefd bij jou zijn als je eigen eer.' Hoe is dat? Dit leert dat zoals een mens zijn eigen eer beschouwt, hij zo ook de eer van zijn naaste moet beschouwen; en zoals een mens niet wil dat een kwade roep zich verbreidt die zijn eigen eer aantast, zo moet een mens ook wensen dat zich geen kwade roep verbreidt die de eer van zijn naaste aantast. Een andere (aanvullende) uitleg van 'laat de eer van je naaste bij jou even geliefd zijn als je eigen eer.' Hoe is dat? Al zou iemand een miljoen bezitten en men zou hem al zijn geld afnemen, dan moet hij zichzelf nog niet voor (een zaak van) een *peroeta* (stuiver) compromitteren.

Uitleg:

Van ieder van de eerder genoemde excellente leerlingen van Rabban Jochanan ben Zakkai: (Rabbi Eli'èzèr ben Hyrkanos, Rabbi Jehosjoea, Rabbi José, Rabbi Sjim'on) worden nu drie voor hen typerende uitspraken vermeld. Het is opvallend, dat Rabbi El'azar ben Arach in deze opsomming ontbreekt! Had deze leerling zoveel kennis verloren door zijn verblijf in Emmaus, dat zijn rol als vooraanstaande leraar was uitgespeeld?

De eerste woorden van Rabbi Eli'èzèr ben Hyrkanos herinneren ons aan de 'gouden regel' van Hillel de Oude, waarbinnen de hele Tora kan worden samengevat: het gebod van naastenliefde.³ De uitspraak van Rabbi Eli'èzèr is (zoals die van Hillel) gestoeld op een speciale lezing van het liefdegebod in Lev. 19:18. Daar staat letterlijk geschreven: '*Heb voor je naaste lief als (voor) jezelf*'. Het woord 'jezelf' geldt niet als predicaat van de activiteit van het liefhebben, maar als kenmerk van de naaste. Want deze is zoals jijzelf bent: een sterfelijk wezen dat net als jij naar het beeld van God is geschapen. Het vers eindigt daarom zo: '*Je zult (voor) je naaste liefhebben als (voor) je zelf* [die is zoals jijzelf bent], *Ik ben de Eeuwige jouw God* [Ik, de Eeuwige jouw God, heb zowel jou als je naaste naar Mijn beeld geschapen].'

---

¹ Ieder van de eerder genoemde excellente leerlingen van Rabban Jochanan ben Zakkai deed drie belangrijke uitspraken (met uitzondering van El'azar ben Arach die hier als enige niet meer vermeld wordt).

² In Pirké Avot 2,10 is hier nog toegevoegd: 'En warm jezelf bij het vuur van de Wijzen; maar pas op voor hun gloeiende kolen opdat je je daaraan niet brandt, want hun beet is die van een jakhals en hun steek is die van een scorpioen, en hun sissen dat van een slang, en al hun woorden zijn vurige kolen.'

³ Zie Babylonische Talmoed, Sjabbat 31a.

Alles wat iemand aan positieve zaken wenst voor zichzelf, moet hij ook voor zijn naaste wensen. Omgekeerd geldt de maxime: 'Waarvan je niet wilt dat het jou geschiedt, wens dat ook voor de ander niet.' Deze gulden regel roept op tot empathie vanwege de gelijkheid van ieder schepsel voor het aangezicht van God.

In het commentaar Bené Avraham op ARN (ed. Wilna) vinden we nog een andere, verrassende verklaring. We zijn als mens van nature geneigd de goedheid van onze eigen daden tegenover anderen van meer waarde te achten dan de goedheid van anderen tegenover onszelf. Laat daarom de eer die anderen je doen toekomen even zwaar wegen als de eer die je zelf aan anderen bewijst. Ook al doet een ander jou maar een beetje eer en respect toekomen, waardeer dat dan toch als de grootste eer. Dat is een typisch chassidische houding van asymmetrie! Daarom moet men aan de aantasting van de eer van anderen ook minstens even zwaar tillen als aan schending van de eigen eer.

Er bestaan overigens tekstversies, die de uitspraak van Rabbi Eli'èzèr anders formuleren: 'Laat de eer van je (naaste en) **leerling(en)** even geliefd voor je zijn als je eigen eer'. Volgens deze alternatieve lezing geeft Rabbi Eli'èzèr hier een instructie aan leraren, opdat zij uiterst respectvol met hun leerlingen zullen omgaan.⁴ Deze versie sluit wonderwel aan bij het directe vervolg: 'en laat je niet snel kwaad maken.' Een leraar dient zich geduldig en verdraagzaam te gedragen tegenover zijn leerlingen, juist uit respect voor hen. De primaire wens van een leraar moet zijn om van zijn leerlingen gaver mensen te maken, zoals hij ook zichzelf tot een gaver mens wil ontwikkelen.⁵ Daarom moet een leraar zijn leerlingen niet tot een duplicaat van zichzelf willen kneden, maar hij moet in vol respect de bijzondere en unieke mogelijkheden van de leerlingen zelf tot ontwikkeling brengen.

Ook de uitgebreidere toevoegingen aan deze uitspraak in Pirké Avot (2,10) plaatsen hem binnen de context van de verhouding tussen leerling en leermeester: 'En warm jezelf bij het vuur van de Wijzen; maar pas op voor hun gloeiende kolen opdat je daaraan niet brandt, want hun beet is die van een jakhals en hun steek is die van een schorpioen, en hun sissen als dat van een slang, en al hun woorden zijn vurige kolen.' We komen terug op ons uitgangspunt: Spreuken der Vadersen als basisrichtlijn voor aankomende rechters, Tora-geleerden en spirituele leiders van de gemeenschap. Integriteit en dienstvaardigheid staan voorop, want machtsmisbruik ligt altijd op de loer. De relatie tussen leermeester en leerling is in principe ongelijkwaardig. Een leerling is daarom kwetsbaar. Zodoende is het de leraar geboden om geduldig te zijn en de leerling met evenveel respect te behandelen als het respect dat hij van de leerling tegenover zichzelf verwacht. Alleen zo blijft hun verhouding in balans en wordt misbruik van overwicht voorkomen!

Ten koste van alles

'Al zou iemand een miljoen bezitten en men zou hem al zijn geld afnemen, dan moet hij zichzelf nog niet voor (een zaak van) een *peroeta* (stuiver) compromitteren.'

Dit slot van Eli'èzèr's uitspraak is op het eerste gezicht niet duidelijk. Commentatoren (zoals Eliahoe ben Avraham van Delyatin)⁶[3] betrekken de woorden op een situatie waarin de overheid of kwaadwillig persoon iemand onder bedreiging van confiscatie

---

⁴ Zie o.a. commentaar van Me'iri (Bet ha- Bechira) on Pirké Avot 2,10 (o.a. verwijzend naar Don Jizchak Abravanel); vgl. ook ARN, noesach 'b', ed. S. Schechter p. 59.

⁵ Vgl. commentaar van Me'iri, Misjna Avot ibid.

⁶ Vgl. commentaar van Me'iri, Misjna Avot ibid.

van al zijn goederen wil dwingen tot het afleggen van een valse getuigenis tegen zijn naaste. Zelfs dan en zelfs indien de schade van een valse getuigenis voor je naaste niet meer dan een 'cent' zou bedragen, moet de eer van je naaste je liever zijn dan je gehele vermogen. Nooit mogen we toegeven en een valse getuigenis afleggen en zo een medemens ten onrechte beschamen in het openbaar. We zouden immers ook ten koste van alles ons inzetten om eigen eer en goede naam te verdedigen.⁷

Vervolgt ekst Avot de-Rabbi Nathan 30b

Hoe was de lankmoedigheid van Hillel de Oude? Men verteld hoe het twee mannen overkwam dat zij met elkaar een weddenschap afsloten voor de som van vierhonderd zoez. Zij spraken: 'Ieder die Hillel kwaad zal kunnen maken, ontvangt vierhonderd zoez.' Een van hen ging op weg. Die dag was het de vooravond van Sjabbat, tegen het invallen van het donker en Hillel was bezig zijn hoofd (en haar) te wassen. Hij kwam en klopte bij hem op de deur. Hij riep: 'Waar is Hillel, waar is Hillel?' Hillel sloeg een mantel om en kwam naar buiten, naar hem toe. Hij sprak tot hem: 'Mijn zoon, wat heb je nodig?' Hij antwoordde: 'Ik wil nodig deze vraag stellen.'⁸ Daarop sprak hij: 'Spreek!' Hij vroeg hem: 'Waarom zijn de ogen van de Tadmorim (de inwoners van Palmyra) spleetvormig?'⁹ Hij antwoordde hem: 'Omdat zij in een woestijn vol zand wonen; en wanneer er winden waaien, blazen ze het zand in hun ogen. Daarom zijn hun ogen spleetvormig.'

Hij ging heen, wachtte een uur, kwam terug en klopte (weer) bij hem op de deur. Hij riep: 'Waar is Hillel, waar is Hillel?' Hillel sloeg een mantel om en kwam naar buiten. Hij sprak tot hem: 'Mijn zoon, wat heb je nodig?' Hij antwoordde hem: 'Ik wil nodig een vraag stellen.'¹⁰ Daarop sprak hij: 'Spreek!' Hij vroeg hem: 'Waarom zijn de voeten van Afrikanen zo plat?' Hij antwoordde: 'Dat is omdat zij leven in drassige gebieden; dag in dag uit lopen zij in het water, daarom zijn hun voeten plat.' Hij ging (opnieuw) heen, wachtte een uur, kwam terug en klopte op de deur. Hij sprak: 'Waar is Hillel, waar is Hillel?' Hillel sloeg een mantel om en kwam naar buiten. Daarop sprak hij: 'Wat wil je vragen?' Hij antwoordde: 'Ik wil nodig een vraag stellen.' Daarop sprak hij: 'Spreek!' Met een mantel omgeslagen ging Hillel voor hem zitten en vroeg hem: 'Wat is het (precies) wat je nodig wilt weten?' Hij antwoordde hem: 'Dit is de wijze waarop presidenten (van het Sanhedrin) antwoorden? Moge er (dan) niet velen zoals jij zijn in Israël.' Moge de hemel het verhoeden', sprak Hillel: 'houd je in acht! Wat wil je?' Hij sprak tot hem: 'Waarom zijn de hoofden van Babyloniërs lang(werpig)?' Hij antwoordde hem: 'Mijn zoon, je hebt een gewichtige vraag gesteld. Het is omdat daar geen bekwame vroedvrouwen zijn; zodra kinderen geboren zijn verzorgt men hen in de schoot (andere versie: op de armen)¹¹ van slaven en slavinnen. Daarom zijn hun hoofden langwerpig; maar hier waar wel kundige vroedvrouwen zijn, verzorgen zij het kind zodra het geboren is in een wieg en masseren zij zijn hoofd. Daarom zijn hun hoofden volkomen rond.' De man sprak tot hem: 'Je hebt mij vierhonderd zoez doen verliezen!' Hillel antwoordde: 'Het is passender dat men

---

⁷ Vgl. ook de uitleg in ARN. Soncino ed., J. Goldin (A.W)., p. 192, n.

⁸ Letterlijk: naar deze (een) halacha vragen.

⁹ *Teroetot*, letterlijk: recht, rechtlijnig. ARN, noesach 'b', ed. S. Schechter formuleert *tzarot*: smal, samengeknepen.

¹⁰ Letterlijk: naar deze (een) halacha vragen.

¹¹ Zie ARN ed. S. Schechter, p. 60 noot 8.

door toedoen van Hillel vierhonderd zoez verliest dan dat Hillel geërgerd zou raken.'

Uitleg:

De bovenmenselijke lankmoedigheid van Hillel

Uit het begin van de weergave van dit verhaal over Hillel in ARN noesach 'b' blijkt dat het gebeurde een illustratie vormt bij de waarschuwing van Rabbi Eli'èzèr ben Hyrcanos: 'Wees niet makkelijk kwaad te maken.'

Het verhaal over de spreekwoordelijke lankmoedigheid en bescheidenheid van Hillel is vernuftig opgebouwd. Met name door de letterlijke herhalingen, is het bijna bovenmenselijke geduld van Hillel extra onderstreept. Juist op de vooravond van de Sjabbat, wanneer Hillel zich wil klaarmaken voor de naderende feestdag, komt de man hem hinderen in zijn voorbereidingen. Hij bonkt iedere keer opnieuw op de deur om de rust van Hillel ruw te verstoren. Telkens opnieuw roept hij tweemaal: 'is Hillel hier?' De man noemt Hillel bovendien gewoon bij zijn naam. Dit gold als respectloos gedrag, zeker aangezien Hillel niemand minder was dan de president van het hoogste rechtscollege in Israël! De man had de aanwezige huisgenoten ook eerst naar hun huisheer of meester kunnen vragen. Door de herhaling en het respectloze aanroepen wil de man opzettelijk de indruk wekken dat hij Hillel voor een uiterst dringende aangelegenheid komt opzoeken. Het gebruik van het woord 'halacha' is daarbij opvallend. De kwelgeest suggereert dat hij een prangende halachische vraag heeft, mogelijk in verband met de naderende Sjabbat. Hillel reageert dan ook letterlijk: 'Wat heb je nodig?' In werkelijkheid is er totaal geen sprake van enige nood of haast. Ondanks de ergerlijk lange tussenpozen waarmee de man terugkomt met zijn 'dubieuze (zie beneden) én triviale vragen, kan hij bij Hillel geen spoor van ergernis opwekken. Hij stoort Hillel nota bene steeds bij een intieme bezigheid, maar Hillel maakt telkens opnieuw tijd voor hem vrij. Het verhaal verkrijgt nog meer dynamiek, omdat het geduld van Hillel juist lijkt toe te nemen naarmate de vragen ergerlijker worden. Bij de derde ontmoeting gaat Hillel er zelfs bij zitten om in alle rust ook de derde vraag aan te horen en nog uitvoeriger dan de eerdere vragen te beantwoorden. Buitendien geeft Hillel (zo in noesach 'a') speciaal dit keer aan, dat hij deze en juist voor hem persoonlijk beledigende vraag (hij is een Babyloniër!) van groot belang acht. In ARN noesach 'b' wordt verteld dat Hillel door de man telkens uit zijn slaap is gewekt. Telkens wanneer Hillel - uit de slaap weggerukt - vraagt wat de man komt doen, veinst deze keer op keer dat hij de inhoud van de vraag is vergeten. Dat doet hij ongetwijfeld om de ergernis te vergroten. Hillel reageert daarentegen kalm, gebiedt de man zich in acht te nemen, goed na te denken en zijn vragen alsnog te stellen.

De eerste twee vragen¹² (in onze tekst ARN noesach 'a') van de ongenode kwelgeest van Hillel gaan over de inwoners van Palmyra en over Afrikanen. Palmyra (Tadmor)

---

¹² ARN noeach 'b' kent een andere volgorde van de vragen en voegt aan het begin nog een extra vraag toe. 1) Vraag over de staarten van ezels en ossen, 2) over de lange hoofden van Babyloniërs, 3) over de voeten van Afrikanen, 4) over de ogen van de inwoners van Palmyra. Ook de volgorde van de vragen is in Babylonische Talmoed Sjabbat anders. De vragen volgen hier het lichaam vanaf het hoofd naar de voeten: 1) hoofden van de Babyloniërs, 2) ogen van de inwoners van Palmyra, 3) voeten van de Afrikanen.

was een Oase in de woestijn van Syrië, waar regelmatig zandstormen heersten. De ogen bij de inwoners van Palmyra zijn volgens Hillel geloken en tot spleetjes versmald doordat zij deze voortdurend moeten toeknippen ter bescherming tegen het opwaaiende zand. Volgens ARN noesach 'b' legt Hillel omstandig uit dat de ogen van de inwoners van Palmyra door de zandstormen niet alleen smaller zijn dan bij andere mensen, maar (door irritatie) ook waterig en vertroebeld met (traan)vocht.

Afrikanen lopen - zo betoogt Hillel - in drassige gebieden rond, waardoor ze blootsvoets gaan zonder schoeisel. Hierdoor worden hun voeten plat en breed. Volgens de versie in ARN noesach 'b' staan de tenen van de Afrikanen daarom ver uiteen.

De derde vraag betreft merkwaardig lange hoofden van Babyloniërs. Maar nog voor de man zijn vraag kan stellen, gaat Hillel eerst rustig zitten opdat hij dit maal uitgebreid met hem kan converseren:

'Omhuld (met een mantel) ging hij voor hem zitten en vroeg hem: "Wat is het (precies) wat je nodig wilt weten?" Hij antwoordde hem: "Dit is de wijze waarop presidenten (van het Sanhedrin) antwoorden!? Moge er niet velen zoals jij zijn in Israël." "Moge de hemel het verhoeden", sprak Hillel, "houd je een beetje in!"'

Op het moment dat Hillel rustig gaat zitten om zijn derde en laatste vraag te beantwoorden, voorvoelt de sarrende vragensteller zijn definitieve nederlaag. Hij voelt de grootsheid achter de bescheidenheid van Hillel. Hij is zowel verbouwereerd als geërgerd, omdat Hillel anders reageert dan hij gedacht had. Van een hoogwaardigheidsbekleder als Hillel mag men immers bij zoveel plagerij en belediging normaal gesproken een afwijzende en beledigde reactie verwachten. Daarom riep de man half verbaasd en half verbolgen uit: 'Is dit nou de wijze waarop presidenten (van het Sanhedrin) antwoorden!? Moge er niet velen zoals jij zijn in Israël!' Het is alsof hij wil zeggen: 'Reageren in Israël hoogwaardigheidsbekleders op die manier, en dat terwijl ze nota bene zoals jij president (*nasie*) van het grote gerechtshof zijn!? Is het normaal dat zij onder alle omstandigheden kalm blijven, ook al bonkt men bij hen herhaaldelijk op de deur en roept men hen respectloos bij hun naam, ook al stoort men hen herhaaldelijk, en dat nog wel op de vooravond van de Sjabbat, ook al blijken alle aan hen als dringend voorgestelde kwesties slechts algemene vragen te betreffen en in werkelijkheid van slechts futiel belang te zijn? Hoe kan zo iemand als jij dan kalm blijven en er bovendien nog eens rustig bij gaan zitten om zich voor weer een nieuwe futiliteit lastig te laten vallen?! En geeft het wel pas dat een president van de rechtbank doodgemoedereerd zulke ironische antwoorden geeft? Hillel reageert op deze gefrustreerde verzuchting met: 'Moge de hemel het verhoeden dat er niet velen zoals ik in Israël zijn. Het is juist een zegen voor ons volk indien er in Israël meer personen zijn zoals ik ben, personen die nooit in woede ontsteken!'

De laatste vraag (zo in ARN noesach 'a') naar de langwerpige hoofden van Babyloniërs is als het ware de klap op de vuurpijl. De vraag is beledigend, omdat Hillel zelf een Babyloniër is. De derde vraag verleent tot besluit extra dynamiek aan de besmukte humor van het verhaal. Hillel geeft - ondanks alle pogingen hem kwaad te maken - juist op de laatste en meest ergerlijke vraag uitgebreid antwoord, terwijl hij in alle rust tegenover zijn kwelgeest heeft plaatsgenomen om hem aan te horen. Hillel verklaart dat de Babyloniërs niet over professionele vroedvrouwen beschikken die - zoals in Israël - direct na de geboorte het kind in een wieg leggen, en door massage en windsels de

schedel van het pasgeboren kind in vorm brengen. In Babylonië wordt een pas geboren zuigeling doorgaans meteen toevertrouwd aan de zorg van gewone slaven en slavinnen, zonder die professionele kennis. Zij beschikken niet over de vaardigheden om een boreling te 'strekken' (ledematen recht te buigen) en om eventuele vervormingen van de schedel met windsels en massage te herstellen.¹³

Daarom zijn de hoofden van de Babyloniërs langwerpig en niet rond. In de weergave van het verhaal in de Babylonische Talmoed is overigens juist een kogelrond hoofd als afwijkend kenmerk van Babyloniërs genoemd. Een kogelronde schedel gold eveneens als blijk van lelijkheid.¹⁴

Er valt overigens tussen de regels door nog meer in dit verhaal te beluisteren. De aan Hillel gestelde vragen bezitten onmiskenbaar een mens-onvriendelijke ondertoon. Ze ademen de sfeer van generaliserende vooroordelen ten opzichte van mensen uit andere culturen. Hillel neutraliseert de in de vragen verscholen boosaardigheid van de vragensteller op kiene wijze. Dat doet hij door op de irrationele inhoud van de vragen juist in vriendelijke kalmte met redelijk klinkende antwoorden te reageren. De in de vragen verscholen negativiteit weet Hillel in zijn antwoorden op die manier behendig te ontcrachten!

In zijn antwoorden lijkt Hillel rationele verklaringen te geven, maar ze bevatten tegelijk een humor die de irrationele ondertoon van de vragen aan de kaak stelt. Soms is een dwaas antwoord de beste manier om iemand met dwaze, uitdagende vragen kundig de mond te snoeren. De ontwapenende humor in de antwoorden van Hillel komt nog het sterkst naar voren in het alternatieve begin van het verhaal volgens ARN noesach 'b':

»'En wees niet makkelijk kwaad te maken'. Het gebeurde dat iemand kwam (met de bedoeling) om Hillel de Oude kwaad te maken. Hij wachtte tot hij was gaan slapen. Toen begon hij op de deur te kloppen en vroeg: 'Is Hillel hier soms'. Hij vroeg: 'Wat wil je?' De man sprak: 'Ik wil een vraag stellen.' Hillel stond op en deed open. Hij hulde zich in een mantel en ging zitten: 'Wat is je vraag?' Hij antwoordde: 'Ik ben het vergeten.' Hillel sprak tot hem: 'Neem jezelf in acht [denk goed na]!' Hij sprak: 'Waarom is de staart van een koe lang en die van een ezel kort?' Hillel antwoordde hem: 'Je hebt een belangrijke vraag gesteld.' En hij vervolgde: 'Dat is omdat een ezel een zadel op zijn lijf draagt en de staart daardoor niet verder reikt [behoeft te reiken] dan tot de helft van zijn heup [de helft van zijn bil]. Het lijf van de koe blijft onbedekt en zijn staart is lang, zodat hij deze voor het gehele lichaam kan benutten.'^{15*} De man stond op en ging zijns weegs.«

Een Wijze als Hillel beseft dat hij het venijn van een tegenstander of boosaardig persoon alleen kan neutraliseren, wanneer men welwillend blijft, niet in woede ontsteekt en het hetgeen de ander te berde brengt niet bot negeert of ontkent. Als wijze kende Hillel de helende en ontladende werking van de kwinkslag. Het verhaal kunnen we in dit opzicht ook beschouwen als een goede les in conflictbeheersing.

---

¹³ Zie in dit verband J. Preuss, *Biblisch-Talmudische Medizin, Beiträge zur Geschichte der Heilkunde und der Kultur*, herdr. Wiesbaden 1992, 468.

¹⁴ ie in dit verband Babylonische Talmoed Nedarim 66b, zowel een rond hoofd als brede voeten golden als blijk van lelijkheid. De lezing die aan de Babyloniërs langwerpige hoofden toeschrijft, is overigens het meest overtuigend.

¹⁵ Om insecten en parasieten mee weg te slaan.

Eerder hebben we al uitgebreid opgemerkt dat de lankmoedige bescheidenheid van Hillel hem - evenals dit het geval was bij Mosjè - geschikt maakte om Gods heilige geest te ontvangen. Een van de belangrijkste eigenschappen van een leider met natuurlijke autoriteit is bescheidenheid en verdraagzaamheid, omdat een echte leider dienaar wil zijn en blijven van de gemeenschap. Wie handelt voor eigen eer en faam is volgens de Wijzen daarom geen geschikte leermeester of bestuurder.

Hillel en Sjammai - wijsheid en verdraagzaamheid, schriftelijke en mondelinge Tora

---

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 31a

Hoe was de kortaangebondenheid van Sjammai de Oude? Men vertelt dat iemand voor Sjammai stond en sprak: 'Rabbi, hoeveel Tora's bezitten jullie?'¹⁶ Hij antwoordde hem: 'Twee, de ene schriftelijk en de andere mondeling.' Daarop sprak hij: 'Wat betreft de schriftelijke (Tora) geloof ik u, maar wat betreft de mondelinge geloof ik u niet.'¹⁷ Hij werd kwaad op hem, wees hem af en stuurde hem weg.

Hij kwam bij Hillel en sprak tot hem: 'Rabbi, hoeveel Tora's zijn er gegeven? Hij antwoordde: 'Twee, de ene schriftelijk en de andere mondeling.' Daarop sprak hij: 'Wat betreft de schriftelijke geloof ik u, maar wat betreft de mondelinge geloof ik u niet.'¹⁸ Hillel antwoordde: 'Mijn zoon, ga zitten.' En hij schreef (de eerste letters van) het alfabet voor hem op. Hij vroeg aan hem:¹⁹ 'Wat is dit (voor letter)?' Hij antwoordde hem: 'een *alef*.' [Hillel sprak tot hem: 'Dit is geen *alef* maar een *bet*.'] Hij vroeg aan hem: '(En) wat is dit (voor letter)?' Hij antwoordde: 'Een *bet*'. [Hillel sprak: 'Dit is geen *bet* maar een *gimel*.'] Hillel²⁰ vroeg hem: 'Hoe kun je nu weten dat dit een *alef* is, dat een *bet* en dat een *gimel*? Maar zo²¹ hebben onze voorvaderen het aan ons overgeleverd, dat dit een *alef* is, dat een *bet* en dat een *gimel*! Zoals je dit (van die letters) dan in vertrouwen (wel van mij) moet aanvaarden, aanvaard zo ook dat andere (van de twee Tora's) in vertrouwen!'

{De man die bij Hillel komt is duidelijk een proseliet die zelfs het Hebreeuwse alfabet niet beheerst. De tekstversie hier in ARN *noesach* 'a' is korter dan in de Babylonische

---

¹⁶ Hier spreekt duidelijk een aspirant proseliet die geen enkele kennis van de traditie bezit! Vgl. n. 1. Zie daarentegen ARN ed. A. Cohen (Soncino editie), p. 91, noot 8; Cohen gaat uit van een Joodse vragensteller.

¹⁷ Volgens de versie van de anekdote in de Babylonische Talmoed, Sjabbat 31a, voegt de man nog toe: 'Maak mij proseliet op voorwaarde dat u mij de schriftelijke Tora onderricht.'

¹⁸ De versie in de Babylonische Talmoed, Sjabbat 31a, voegt hier toe dat Hillel de man als proseliet aanvaardde.

¹⁹ De man op een later moment oververhoord.

²⁰ Hillel stelt aan de man een retorische vraag, waarop Hillel meteen ook zelf het antwoord geeft.

²¹ Dit moeten eveneens de woorden van Hillel zijn. Hillel baseert zich immers op de mondelinge leer en ziet zijn uitleg als voortzetting van die van de verre voorvaderen. Zie ook de weergave van Hillels slotwoorden in het commentaar van Rasji bij Sjabbat 31a: 'Hoe weet je dat dit een *alef* is en dat een *bet*? - maar ik heb het je geleerd en je hebt het aanvaard, leun dan ook op mijn woorden wat betreft de mondelinge Tora.'

Zie daarentegen ARN ed. A. Cohen (Soncino editie). Cohen schrijft de vraag en slotwoorden niet geheel toe aan Hillel. Daarom veronderstelt hij dat de vragensteller hier een Jood is en geen aspirant proseliet. Zijn mening valt echter niet te rijmen met de totale onwetendheid van de vragensteller! Bovendien blijkt uit de weergave in parallelversies dat de vragensteller wel een aspirant proseliet is

Talmoed (Sjabbat 31a); daar is de versie anders en is ter verduidelijking de verbaasde reactie van de proseliet tussengevoegd: 'Maar gisteren heeft u mij de letters niet zo geleerd!' Waarop het antwoord van Hillel: 'Moet je dan niet op mij vertrouwen? Vertrouw dan ook op mij wat betreft de mondelinge traditie.'

Verondersteld is namelijk dat Hillel de letters uitschrijft en ze in eerste instantie met opzet verkeerde namen geeft.

Zodoende kan hij de aspirant-proseliet later verbeteren en wijzen op diens blinde vertrouwen in de aanvankelijk verkeerde uitleg bij de letters, en daarmee in mondelinge traditie (Zie commentaar Bené Avraham a.l.)

Beter nog is het om de hier in grijs weergegeven tekst als elementen van een latere bewerking (onder invloed van Sjabbat 31 a) te schrappen. Zo ontstaat een meer begrijpelijke lezing, waarvan de kortere vorm bevestigd wordt door de versie in ARN *noesach* b (zie beneden). Hillel leert de proseliet het alfabet (niet eerst verkeerd zoals in de versie van Sjabbat 31a), maar meteen juist. Hij overhoort hem, en vraagt dan op grond waarvan de proseliet de letters kan herkennen. De proseliet moet dan wel toegeven, dat hij vertrouwd heeft op wat Hillel (en via Hillel de traditie der vaders) hem daarover mondeling heeft geleerd. }

Uitleg:

De didactische vaardigheid van Hillel

Opnieuw schildert de traditie in een verhaal de communicatieve en didactische vaardigheid van Hillel als leraar en leider. Hillel ontsteekt niet in woede - zoals Sjammai - maar weet de negatieve houding van de aspirant proseliet tegenover mondelinge overdracht tot een positieve om te buigen. Sjammai stuurt de man daarentegen op een botte manier weg. Dat doet hij ongetwijfeld vanuit de (op zich redelijke) halachische redenering (zo Rasji), dat men iemand niet als proseliet mag aanvaarden, wanneer deze zich niet bereid verklaart om alle verplichtingen en regels van de traditie op zich te nemen, zonder enige uitzondering.[7] Een aspirant proseliet mag voor geen enkele halachische regel een uitzondering maken, laat staan dat hij het bindende karakter van de gehele mondelinge leer zou ontkennen! Hillel gaat er daarentegen vanuit, dat de man de verplichtingen van de mondelinge traditie niet als zodanig en kategorisch ontkent, maar dat hij niet kan geloven dat die traditie evenals de schriftelijke al op Sinai is geopenbaard en sindsdien is overgeleverd.²² Deze zienswijze voorkomt, dat men Hillel ervan zou kunnen beschuldigen dat hij zich niet aan de halacha houdt door een antinomistisch ingestelde proseliet toch te accepteren. Er staat alleen een 'geloofskwestie' op het spel. De bereidheid van de man om zich aan de halacha te houden staat dan niet ter discussie. Hillel vertrouwt erop dat hij de man van de ouderdom en goddelijke oorsprong van de mondelinge traditie zal kunnen overtuigen.²³ Het lukt, want de man moet erkennen dat een leerling in feite geen keuze heeft. Hij is immers zelfs voor de meest eenvoudige kennis - zoals die van de letters van het alfabet - afhankelijk van wat eerdere generaties daarover hebben onderwezen. Waar Sjammai van een slechte intentie uitgaat, focust Hillel zich op het beste in de aspirant proseliet. Hillel krijgt het gelijk aan zijn zijde. Want een niet overtuigd mens kun je - ook al is zijn houding aanvankelijk niet correct - met verdraagzaamheid, geduld

---

²² Zie het commentaar Binjan Jehoesjoea van Rabbi Jehosjoea Falk a.l.

²³ Vgl. commentaar Rasji bij Babylonische Talmoed Sjabbat 31a, verwijzend naar Babylonische Talmoed Bechorot 30b.

en tact van het goede overtuigen. Bij het verwerven van leerlingen verwacht Hillel dan ook dat hij het goede in iedere kandidaat zal kunnen aanspreken en dat hij hem hem tot oprechte Tora-studie kan motiveren. Sjammai wil daarentegen aspirant leerlingen zonder oprechte motivatie liever van te voren al uit het leerhuis weren.

De ontkenning van de goddelijke oorsprong van de mondelinge uitleg lag in de tijd van Hillel en Sjammai extra gevoelig vanwege onenigheid hierover tussen de elkaar fel beconcurrerende Farrizeeën en Sadduzeeën. Sadduzeeën ontkenden de goddelijke oorsprong van de mondelinge leer. Ontkenning en verwerping van de mondelinge leer gold in de ogen van de Farizeeën als sektarisch[8] en bovendien gevaarlijk. Een letterlijke uitleg van de Schrift leidt immers niet zelden tot radicale en inhumane uitleg. De historische achtergrond van dit conflict verklaart mede de geërgerde reactie van Sjammai.

De versie van de anekdote in de Babylonische Talmoed verleent meer transparantie aan de (ingekorte en daardoor enigszins onlogische) weergave hier in Avot de Rabbi Nathan (noesach 'a'):

»De Wijzen leveren over. Iemand die bij Sjammai kwam, vroeg aan hem: 'Over hoeveel Tora's beschikken jullie?' Hij antwoordde hem: 'Twee, een schriftelijke Tora en een mondelinge Tora.' Hij sprak tot hem: 'Wat betreft de schriftelijke, geloof ik u; maar wat betreft de mondelinge, geloof ik u niet. Maak mij proseliet op voorwaarde dat u mij (uitsluitend) schriftelijke Tora leert.' Sjammai werd kwaad op hem, wees hem af en en stuurde hem weg. Hij kwam bij Hillel (met het verzoek): 'Maak mij proseliet'. De eerste dag sprak Hillel tot hem: '(Dit is een) *alef, bet, gimel, dalet*.' De dag daarop draaide hij het voor hem om. De man sprak toen tot hem: 'Hebt u het mij gisteren niet zo (anders) geleerd?! Hillel sprak: 'Heb je dan niet op mij (bij de uitleg van de letters) vertrouwd? Vertrouw dan ook op mij wat betreft de mondelinge Tora!'«²⁴

Een alternatieve versie van de anekdote in Avot de-Rabbi Nathan *noesach 'b'* lijkt (in afwijking van *noesach 'a'* en onafhankelijk van de versie in de Babylonische Talmoed) in haar lucide eenvoud oorspronkelijker. Deze versie beantwoordt - als gezegd - waarschijnlijk meer aan de oorspronkelijke vorm van de weergave in *noesach 'a'*, waarvan de tekst (onder invloed van de afwijkende versie in de Talmoed) onnodig gecompliceerd is geworden:

Het gebeurde dat iemand bij Sjammai de Oude kwam. Hij sprak tot hem: 'Rabbi hoeveel Tora's zijn vanuit de hemel gegeven?' Hij antwoordde: 'Een schriftelijke en een mondelinge.' Hij sprak tot hem: 'Ik geloof u wat betreft (de Tora) die schriftelijk gegeven is, maar wat betreft die mondeling is gegeven geloof ik u niet!' Hij werd kwaad op hem, wees hem af en stuurde hem weg. Hij kwam bij Hillel. Hij vroeg hem: 'Rabbi, hoeveel Tora's zijn vanuit de hemel gegeven?' Hij antwoordde: 'Een schriftelijke en een mondelinge.' Hij sprak tot hem: 'Ik geloof alleen u alleen wat betreft (de Tora) die schriftelijk is gegeven, maar wat betreft die mondeling is gegeven geloof ik u niet!' Hij schreef voor hem (de eerste letters van) het alfabet op. Daarop vroeg hij: 'Wat is dit (voor letter)?' Hij antwoordde hem: 'Een *alef*.' 'En wat is dat?' Hij antwoordde hem: 'Een *bet*.' Hij vroeg hem: 'Wie heeft jou doen weten dat dit een *alef* is en dat een *bet*?' Hij antwoordde: 'Ik heb dit in vertrouwen aangenomen.'

---

²⁴ Babylonische Talmoed Sjabbat 31a.

Hillel sprak toen: 'Zoals je dat in vertrouwen hebt aangenomen, neem dat [het gegeven dat er twee Tora's zijn] dan ook in vertrouwen aan!' Hij sprak: 'De kortaangebondenheid van Sjammai zou hebben veroorzaakt dat ik mijn ziel had weggerukt, zowel uit deze wereld als uit de komende wereld. Maar de lankmoedigheid van Hillel heeft het mij vergund om zowel het leven van deze wereld als van de komende wereld deelachtig te worden.'²⁵

Ter zijde

De hier vertelde anekdotes over Hillel en Sjamma zijn sterk gestileerd. Het zijn duidelijk literaire constructies. Hillel wordt telkens opgevoerd als toonbeeld van geduld, sociaal gedrag, mildheid en vriendelijkheid. Hij is een bescheiden mens, open van geest, vol humor, altijd invoelend begaan met zijn omgeving. Hij is flexibel in de uitleg van Tora, die hij met gevoel voor de geest en de poëzie ervan uitlegt, meer dan in vasthoudendheid aan de 'harde' letter. Sjammai daarentegen verschijnt ten tonele als afstandelijke letterknecht en patriciër, knorrig, humorloos, niet flexibel, snel in woede ontbrandend en vol kritiek op van alles en nog wat.

In dit antithetische beeld van die twee tegengestelde persoonlijkheden herkennen we onmiskenbaar de weerslag van de felle en lange strijd die woedde tussen twee leerscholen: die van Hillel en die Sjammai. Zowel het geschetste beeld van Hillel als dat van Sjammai is dan ook een vertekening van de werkelijkheid. Hoe kan het anders, wanneer juist van de gemelijke Sjammai de lijfspreuk is overgeleverd: 'ontvang ieder schepsel met een vriendelijk gelaat.'

De schets van Hillel is dermate positief en opgesmukt in de traditie, dat Elie Wiesel in ambivalentie verzuchtte:

»We observeren hem, we luisteren naar hem, we houden van hem, en plotseling weten we het niet meer, en ergeren we ons zelfs aan zijn manier van doen. Het overkomt je. Zijn vrouw is te beklagen: stel je voor wat het moet betekenen in de schaduw van zo'n belangrijk figuur te leven. Hij laat zich nooit gaan, heeft nergens moeite mee, raakt nooit geprikkeld, is het geduld zelf, is buitengewoon vriendelijk, stelt iedereen op zijn gemak, en doet het zo perfect dat je jezelf alleen al daardoor helemaal niet meer op je gemak voelt. Hij is de volmaakte mens bij wie alles lukt. Hij leeft altijd in overeenstemming met zijn beginselen, en beheerst altijd zijn lichaam, zijn gedachten en zijn leven. Hij gelooft in wat hij doet, en hij doet wat hij vindt dat hij moet doen. 'Daar waar ik naar toe wil, daar leiden mij mijn benen', verzekert hij. Als hij een angstkreet opvangt die uit de stad komt, blijft hij flegmatisch: 'Ik weet zeker dat dit niet uit mijn huis komt', zegt hij, terwijl hij ver van huis is. Hij kent geen wantrouwen. Hij weet alles (...) En [wat te denken] van deze: 'Loop niet naakt rond tussen geklede mensen; blijf niet staan als iedereen zit, en lach niet als iedereen huult.' Leuzen zonder al te veel diepgang of klasse, laten we eerlijk wezen. En niet erg gedurfd of origineel. Waarom zou je je moeten bekommeren over wat men van jou denkt? Over wat men van jou zegt in het openbare leven? En verder, waarom zou je altijd aan de goede kant van de barricade staan, waar het geen moeite kost je bij de meerderheid te voegen en die na te bootsen? Nee, dan kies ik ronduit voor Sjammai, de niet-conformist, de opstandeling, die meestal bewust de minderheid zoekt, en er

---

²⁵ Ed S. Schechter, p. 61-62. Zie boven noot 3.

deel van uitmaakt. Zelfs de anekdotes over het geduld van Hillel stellen het mijne danig op de proef.²⁶

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 31a-b

Het gebeurde dat een heiden een synagoge[12] aan de achterzijde passeerde en dat hij een kind[13] hoorde die het vers reciteerde: *'En dit zijn de kledingstukken die zij zullen maken: een borstplaat, een efod²⁷ en een opperkleed'* (Ex. 28:4). Hij kwam bij Sjammai en vroeg hem: 'Rabbi, voor wie is al deze eervolle pracht?' Hij antwoordde: 'Voor de hogepriester die staat en dienst doet voor het altaar.' Hij sprak tot hem: 'Maak mij proseliet op voorwaarde dat je mij aanstelt tot hogepriester (zodat ik dienst kan doen voor het altaar).' Sjammai sprak tot hem: 'Is er soms geen priester in Israël (te vinden) en hebben we geen hogepriesters die staan en dienst doen in hun hogepriesterschap [bij het altaar] behalve deze onbeduidende proseliet, die komt met niets anders dan zijn staf en ransel, en die komt opdat hij als hogepriester kan dienen?' Hij werd kwaad op hem, wees hem af en stuurde hem weg.²⁸

Hij kwam bij Hillel en sprak: 'Rabbi, maak mij proseliet op voorwaarde dat je mij aanstelt tot hogepriester, opdat ik sta en dienst doe bij het altaar.' Hij sprak tot hem: 'Ga zitten en ik zal je iets vertellen. Wanneer iemand zijn opwachting wil maken bij een koning van vlees en bloed, is het dan niet plicht dat hij (eerst) leert hoe hij binnentreedt en hoe hij weer weggaat?' Hij antwoordde hem: 'Zeker.' 'Zo jij nu je opwachting wilt maken bij de Koning der koningen, de Heilige, Hij zij gezegend, is het dan niet zoveel te meer plicht dat je leert hoe je het heilige der heiligen moet betreden, hoe je de lampen in orde brengt, hoe je tot het altaar nadert, hoe je de tafel schikt en hoe je de (hout)stapel ordent?' Hij (de heiden) sprak tot hem: 'Doe wat goed is in uw ogen'. Hillel schreef eerst het alfabet voor hem op en onderwees hem dit. Het boek Leviticus (*Torat Kohanim*) en hij leerde dit en ging hiermee door totdat hij (de woorden) bereikte: *'En de onbevoegde die te na komt, zal sterven'* (Num. 1:51). Die proseliet trok uit zichzelf een conclusie volgens een redenering van licht naar zwaar en sprak (bij zichzelf): Indien van een van de Israëlieten, die zonen van de Alaanwezige worden genoemd en van wie de Sjechina spreekt: *'En jullie zullen Mij tot een koninkrijk van priesters zijn en een heilig volk'* (Ex. 19:6) de Schrift desalniettemin waarschuwt *'En de onbevoegde die te na komt, zal sterven'*, hoeveel te meer geldt dit dan voor mij, onbeduidende proseliet, die slechts (getooid) met staf en ransel aan komt zetten. Onmiddellijk was die proseliet uit zichzelf verzoend (met zijn lot). Hij kwam bij Hillel de Oude en sprak tot hem: 'Moge alle zegeningen van de Tora op uw hoofd rusten, want indien je geweest was als Sjammai, was ik nooit tot de gemeenschap van Israël toegetreden.

// De kortaangebondenheid van Sjammai de Oude had mij - naar men zegt -

---

²⁶ Zie E. Wiesel, *Talmoedisch Eerbetoon*, (vert. P. Reesink, Baarn 1991, 26-27.

²⁷ De *efod* was een schortachtig kledingstuk, met twee schouderstukken waarop twee stenen platen waren aangebracht. In deze twee schouderplaten stonden - gelijkelijk verdeeld - de namen van de twaalf stammen van Israël gegraveerd. Vgl. Ex. 28:9-12; Num. 20:28, 27:21 en Joz. 14:1-2. Dit schortachtige kledingstuk maakte op een of andere manier deel uit van divinatie-rituelen die de Hogepriester voltrok. Het dragen ervan kwam dus zeker niet toe aan een onbevoegde leek die buitendien niet afstamde van het als Levitisch bekend staande priestergeslacht van Tzadok!

²⁸ In de Babylonische Talmoed, Sjabbat 31a, ontbreekt dit uitgebreide antwoord. Daar stoot Sjammai hem met een bouwliniaal van zich af en stuurt hem weg.

verloren kunnen doen gaan in deze wereld en in de komende wereld. Uw bescheiden verdraagzaamheid heeft mij gebracht tot het leven in deze Wereld en in de komende wereld.²⁹ Men zegt dat deze proseliet[16] twee zonen kreeg, de ene noemde hij Hillel en de ander noemde hij Gamli'él. En men noemde hen 'de proselieten van Hillel'.³⁰

Uitleg:

De proseliet die hogepriester wilde worden

Opnieuw een anekdote die het verschil in temperament en karakter tussen Hillel en Sjammai op fantasierijke wijze over het voetlicht brengt. Ook in deze anekdote schildert de traditie een beeld van Hillel als een buitengewoon pedagoog met diep psychologisch inzicht. De Wijzen zeggen dat het voor een mens beter en aangenamer is wanneer hij zichzelf terechtwijst of zichzelf als zondaar ontmaskert, nog voordat een ander dit kan doen. Wees daarom in zelfkritiek je naaste te snel af.

Sjammai stuurt de aspirant proseliet, aan wie inderdaad een zeker groothedswaan niet vreemd is, woedend weg. De kleding van de Hogepriester was als het ware omgeven met een numineuze sfeer van heiligheid. Zozeer dat de Wijzen in de Babylonische Talmoed overleveren dat niet alleen de offers maar tevens de kleding van de Hogepriesters een verzoenende werking had.³¹ Die kleding deelde zodoende in de heiligheid van de Tempel en de daar in alle heiligheid gebrachte offers, onscheidbaar ook van de persoon van de Hogepriester zelf die (in principe) nakomeling moest zijn uit het huis van Tzadok. Dit alles onderstreept het groteske karakter van het verzoek van de man om kleding van de hogepriester te mogen dragen. Het voorstel van de proseliet is dermate buitensporig, dat de ernstige Sjammai het onmogelijk serieus kan nemen. Zijn afwerende reactie is alleszins begrijpelijk, maar blijkt minder vruchtbaar en prudent dan die van Hillel. Wie een buitenstaander op zijn lage positie wijst en hem kleineert zoals Sjammai doet, roept een extra vijand van het jodendom in het leven. Dan verlies je mogelijke een potentiële vriend van Israël.

Hillel acht ieder mens waardig om met hem de confrontatie aan te gaan. Voor proselieten staat hij open. Bovendien laat Hillel op subtiele wijze de man zijn eigen overspannen verwachtingen doorzien. De op het eerste gezicht onopvallende woorden '**uit zichzelf**' zijn 'niet zonder belang binnen het verhaal. Ze getuigen van het psychologische inzicht van Hillel. De terechtwijzing en correctie die de man van de knorrige Sjammai niet aanvaardde, aanvaardde hij van Hillel wèl, omdat Hillel hem zijn zelfoverschatting **zelf** laat ontdekken! De man behoudt bovendien zijn waardigheid, omdat hij leert dat alleen nakomelingen van Tzadok dit hoogste ambt mogen vervullen. Ook een gewone Israëliet, hoe nobel en voornaam ook, ja zelfs koning David, komt dit ambt niet toe!

De man heeft daarom bij Hillel geen reden zich beledigd of gekleineerd te voelen. Sterker nog, Rabbi Me'ir zal later zeggen dat een oprechte nakomeling van Noach, die de Tora bestudeert, in Gods ogen in waardigheid niet onderdoet voor de Hogepriester in Israël.³²

---

²⁹ // ... // Volgens de weergave van de anekdote in Sjabbat 31a werden verwante woorden gesproken door de drie achtereenvolgend beschreven proselieten, nadat zij een keer op één plek samen waren gekomen.

³⁰ Waarschijnlijk slaat deze slotopmerking op de proselieten die in de verschillende op rij vertelde anekdotes genoemd zijn. Dat zou kunnen blijken uit het slot van de overlevering, als weergegeven in Sjabbat 31a. Zie echter ARN ed. Schechter, p. 62, in verwijzing naar Midrasj ha-Gadol (*Tetzawwe*); 'proselieten van Hillel' zou slaan op de geproseliteerde vader en diens twee zonen.

³¹ Babylonische Talmoed, Arachien 16a.

³² Babylonische Talmoed, Bava Kamma 38a, Avoda Zara 3a.

Subtiel kritiek leveren door middel van een verhaal of les, waarin een ander zelf zijn tekortkoming persoonlijk ontdekt en daarom wel aanvaarden moet, is typisch voor de methode van de Wijzen. De profeet Nathan paste die truc al toe door aan David het verhaal over de gastheer en het ooïlam van zijn buurman te vertellen.³³ Hij stelde David daarover een ogenschijnlijk onschuldige vraag. Nathan liet de argeloze David zich met zijn eigen woorden ontmaskeren als de te bestraffen schurk: *'Ja een kind des doods is de man die dat gedaan heeft'* (II Sam. 12:5). Onverwijld volgt het vernietigende profetische oordeel: *'U bent die man'* (ibid. vs. 7).

Doe elke dag omkeer

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 31b

'Doe één dag voor je dood omkeer'.³⁴ Zijn leerlingen vroegen Rabbi Eli'èzèr (ben Hyrkanos): 'Weet een mens dan op welke dag hij zal sterven, zodat hij (nog op tijd) omkeer kan doen?' Hij antwoordde hun: 'Zo veel te meer reden heeft hij om vandaag (nog) omkeer te doen, opdat hij niet morgen (zonder omkeer te hebben gedaan) sterft; of (reden te meer) dat hij morgen omkeer doet, opdat hij niet overmorgen sterft. Het gevolg is dat hij alle dagen van zijn leven omkeer doet.'

»Zelfs wanneer je een zonde begaat [moge de Hemel dit verhoeden], wees dan niet overdreven terneergeslagen, opdat je niet stopt met het dienen van God. Wees bedroefd vanwege de zonde en voel je beschaamd tegenover de Schepper, Hij zij gezegend, en vraag Hem om je zonde weg te nemen. Maar verheug je dan in de Schepper, Hij zij gezegend, omdat je volledig berouw hebt getoond en hebt besloten je dwaasheden nooit meer te herhalen.«³⁵

Uitleg:

Doe elke dag omkeer

De midrasj legt hier de laatste van de drie eerder genoemde drie adviezen uit van Rabbi Eli'èzèr ben Hyrkanos (begin hoofdstuk 15). Omkeer bestaat daaruit dat men een schuldbekentenis (*widdoej*) aflegt en de oprechte beslissing neemt om de opgebiechte zonden niet te herhalen.³⁶

Een mens kan volgens de Wijzen als het ware nog tot aan zijn laatste ademtocht omkeer doen. 'De poorten van het gebed zijn soms geopend en soms gesloten [een gebed wordt niet altijd verhoord], maar de poorten van omkeer staan altijd open.'³⁷

Een van de kernlessen van het jodendom is de dagelijkse terugkerende mogelijkheid tot totale zelfvernieuwing, tot een breuk met verkeerde gewoontes en levenspatronen. Zelfs voor de zwaarste overtreding is verzoening mogelijk, want de dood kan de laatste

---

³³ Zie II Sam. 12.

³⁴ Uitleg gaat verder met de laatste van de drie adviezen van Rabbi Eli'èzèr (als voornoemd).

³⁵ Tzawa'at Ribasj (Testament van de Ba'al Sjem, Rabbi Jisraël ben Elièzèr), § 46.

³⁶ Zie in dit verband Maimonides, Misjné Tora, begin van Hilchot Tesjoeva.

³⁷ Zie Midrasj Devarim Rabba 2,7.

sporen van iedere overtreding, hoe zwaar ook, uitwissen. Geen mens hoeft te sterven in de vrees dat hij geen aandeel aan de komende wereld zal mogen hebben, wanneer hij maar op tijd en oprecht omkeer doet:

» Maar wie Gods naam [moedwillig] ontheiligt, ook al doet hij omkeer, breekt Grote Verzoendag aan en staat hij in omkeer [in gebed], en treffen hem tuchtigingen [vormen van leed, die hij als boetedoening ondergaat], dan is [nog altijd] geen volledige verzoening voor hem gedaan voordat hij sterft (...) en zijn dood verzoening (voor hem) brengt. Er is immers gezegd: *'Onthuld heeft de Eeuwige der Heerscharen in mijn oren: Als ooit deze ongerechtigheid voor jullie verzoend wordt voordat jullie sterven!'* (Jes. 22:14).«³⁸

In de Babylonische Talmoed is aan de uitspraak van Rabbi Eli'èzèr onder meer nog een illustratieve parabel toegevoegd.

»Men leert aldaar (in de Misjna): Rabbi Eli'èzèr (ben Hyrcanos) zegt: 'Doe één dag voor je dood omkeer'. Zijn leerlingen vroegen Rabbi Eli'èzèr : 'Weet een mens dan op welke dag hij zal sterven, zodat hij (nog op tijd) omkeer kan doen?' Hij antwoordde hun: 'Zo veel te meer reden heeft hij om vandaag (nog) omkeer te doen, opdat hij niet morgen (zonder omkeer te hebben gedaan) sterft. Het gevolg is dat hij alle dagen van zijn leven omkeer doet.'

Ook Sjloomo heeft in zijn wijsheid gesproken: *'Laten je kleren te allen tijde wit zijn en olie op je hoofd niet ontbreken'* (Pred. 9:8). Rabban Jochanan ben Zakkai heeft gezegd: 'Men kan het vergelijken met een koning die zijn dienaren uitnodigt voor een feestmaal. Hij stelt voor hen geen tijdstip vast (waarop het feest zal beginnen). De verstandigen onder hen sieren zichzelf en gaan bij de poort van het paleis van de koning zitten. Zij zeggen (bij zichzelf): 'Misschien ontbreekt er nog wat in het paleis van de koning (en kan het feest weldra beginnen).' De onverstandigen onder hen gaan naar hun werk, zeggend: 'Is er soms een feest mogelijk zonder langdurige voorbereiding?'³⁹ Plotseling nodigt de koning zijn dienaren (aan tafel). De verstandigen onder hen gaan binnen, opgesierd als zij zijn, maar de dwazen onder hen gaan binnen terwijl zij nog onder het vuil zitten. De koning verheugt zich over de verstandigen, maar is vertoornd op de onverstandigen. Hij zegt: 'Zij die zichzelf hebben opgesierd voor het feestmaal, laten zij gaan zitten, eten en drinken. Zij die zichzelf niet hebben opgesierd voor het feestmaal, laten zij staan en toekijken.'«⁴⁰

Vervolg tekst Avot de-Rabbi Nathan 31b

Rabbi José bar Jehoeda zegt uit naam van Rabbi Jehoeda, de zoon van Rabbi Illai, die (op zijn beurt) sprak namens Rabbi Ilai, zijn vader, die (weer sprak) uit naam van Rabbi Eli'èzèr de Grote⁴¹: 'Doe één dag voor je dood omkeer. Warm jezelf bij het vuur van de Wijzen. (Maar) wees voorzichtig met hun gloeiende kolen, opdat je jezelf niet brandt, want hun beet is als de beet van een jakhals, en

---

³⁸ Zie Maimonides, Misjné Tora, Hilchot Tesjoeva, 1,4.

³⁹ Letterlijk: moeilijkheid, zware inspanning.

⁴⁰ Zie Babylonische Talmoed, Sjabbat 153a.

⁴¹ Dat is Rabbi Eli'èzèr ben Hyrcanos

hun steek is als de steek van een scorpioen, ja al hun woorden zijn als vurige kolen.⁴²

Als de beet van een jakhals

De toevoeging namens Rabbi José bar Jehoeda is in Misjna Avot direkt gevoegd achter de eerste drie uitspraken van Rabb Eli'èzèr ben Hyrcanos, Hoewel ook de introductie in Misjna Avot een opsomming van drie uitspraken van Rabbi Eli'èzèr aankondigt, volgt er dus meteen nog een vierde. Deze vierde uitspraak bezit echter een afwijkend karakter en is ook uitgebreider dan de drie voorafgaande. We mogen hem - zo blijkt uit de tekst hier in Avot de-Rabbi Nathan - beschouwen als een aparte (en extra toegevoegde) overlevering. Het gaat om een bittere verzuchting, vol van ressentiment. Terecht vermoedt een aantal verklaarders dat deze woorden voortkomen uit de uiterst pijnlijke ervaring die Rabbi Eli'èzèr opdeed met de Wijzen. Daarbij doelen zij op de gevolgen van het halachische conflict dat ontstond tussen Rabbi Eli'èzèr en zijn collega's-tijdgenoten. In discussie over de reinheid van een oven⁴³ weigerde de conservatieve Rabbi Eli'èzèr zich neer te leggen bij de mening van de meerderheid. Zijn halsstarrigheid bleek een onherstelbare misrekening en had excommunicatie tot gevolg.

Democratische besluitvorming bij vaststelling van halachische regels is niet gebaseerd op de idee dat de meerderheid zonder meer en altijd gelijk heeft. Eerbied voor de beslissing van de meerderheid is gebaseerd op het inzicht dat iedereen zich in de praktijk onontkoombaar moet conformeren aan de regels waartoe de meerderheid van terzake deskundige Tora-wijzen besluit. Of men het met die meerderheid nu wel of niet eens is, men handelt in ieder geval naar de gedragslijn die de meerderheid vaststelt. Een leraar mag - in theorie - een eigen en afwijkende mening geven, maar een afwijkende handelwijze mag hij bij zijn leerlingen niet propageren! Wanneer iedereen binnen de gemeenschap zijn eigen beslissingen volgt en deze ten koste van alles zou willen wil doordrukken, zoals Rabbi Eli'èzèr deed, ontstaat een onbeheersbare en onwerkbare situatie. Iedere gemeenschap zal zonder algemeen bindende regels vroeg of laat tot een chaos vervallen! De collega's van Rabbi Eli'èzèr moesten deze grote geleerde daarom met pijn in het hart wel uitbannen, aangezien hij zich bij het democratische proces van besluitvorming (ontleend aan de Tora) niet wilde neerleggen! Iedere Wijze heeft recht op een eigen opinie, maar in de praktijk van het handelen moet hij zich - als gezegd - voegen naar de halacha waartoe de meerderheid van de Tora-geleerden van zijn generatie besloten heeft.

Don Jitzchak Abravanel gaf een nadere verklaring bij de bittere uitval van Rabbi Eli'èzèr naar de Wijzen. Hun woorden zijn als een warm vuur, dat je moet opzoeken om jezelf eraan te warmen. Wie te ver weg zit, kleumt al snel van de kou. Maar kom ook weer niet te dichtbij, want dan kun je jezelf aan de gloed van dit vuur deerlijk branden. Zo is het eveneens met de Wijzen. Zoek hun gezelschap, maar raak ook weer niet al te intiem met hen vertrouwd. Bewaar een zekere afstand. Voor je het weet, toon je een keer wat te weinig respect. Wanneer je hun toorn eenmaal hebt opgewekt, ben je ver van huis. Met hun scherpe woorden kunnen Wijzen je bijten als een jakhals. De beet van dit dier lijkt niet zo groot, maar is diep en juist achteraf zeer pijnlijk. De steek van boze Wijzen is heftig als die van een scorpioen, en buitengewoon giftig. Zo'n steek kan het gehele lichaam aantasten en een dodelijk uitwerken hebben. Het gelispel van de vloek van een Wijze is als het sissen van een slang. Het bedreigt en beschadigt je zelfs

---

⁴² Zo ook in Pirké Avot 2,15.

⁴³ Zie Babylonische Talmoed, Bava Metzia 59b.

al van een kleine afstand. De woorden van getergde Wijzen zijn krachtig als vurige kolen, omdat zij ondanks hun menselijk venijn toch ook een element van heiligheid en transcendentie bevatten. Luister naar hun woorden, maar bewaar wel gepaste afstand.⁴⁴

Een bevestiging van de 'alles verterende' woede en getergdheid van Rabbi Eli'èzèr na de uitvaardiging van de ban over hem, geeft de Talmoed in het vervolg van het verhaal over het zo tragisch verlopen halachische conflict.

»Toen hielden zij een stemming en deden hem in de ban.⁴⁵ Zij spraken: 'Wie zal gaan en het hem doen weten?' Rabbi Akiva sprak tot hen: 'Ik zal gaan, opdat niet een ongeschikt iemand gaat en hem informeert en als gevolg de hele wereld vernietigt.'⁴⁶ Rabbi Akiva trok zwarte kleren aan en hulde zich in een zwart kleed (zoals rouwenden dat doen). En hij bleef op een afstand van vier ellen van hem zitten. Rabbi Eli'èzèr sprak: 'Rabbi Akiva, waarin verschilt deze dag van andere dagen?' Hij antwoordde: 'Meester, het lijkt mij toe dat jouw kameraden zichzelf van je verwijderd houden.' Daarop scheurde ook hij zijn kleren, deed zijn schoenen uit, deed zijn zetel weg, en ging op de grond zitten, terwijl de tranen hem uit de ogen stroomden. De wereld werd met verlies getroffen, een derde van de olijven(oogst), een derde van de tarwe(oogst) en een derde van de gerst(e-oogst) (gingen verloren). Sommigen zeggen: 'Ook het deeg in de handen van een vrouw zwelde op.' Een Tanna levert over: 'Een grote woede heerste er op die dag, want elke plek waarop Rabbi Eli'èzèr zijn ogen richtte, verzengde. Ook Rabbi Gamli'él was onderweg in een schip, toen een grote golf oprees om hem te doen verdrinken. Hij sprak: 'Het lijkt me toe dat dit vanwege niemand anders is dan vanwege Rabbi Eli'èzèr ben Hyrcanos.' Toen ging hij rechtop staan (om een gebed uit te spreken) en sprak: 'Heer der wereld, het is u klaar en bekend dat ik niet omwille van mijn eigen eer gehandeld heb en (ook) niet omwille van de eer van mijn vaders huis, maar omwille van Uw eer, opdat de onenigheid zich in Israël niet vermeerdert. Daarop kalmeerde de vertoornde zee.'⁴⁷

Terug naar index:

Naar volgende hoofdstuk (16):

---

⁴⁴ Zie Don Jitzchak Abravanel, commentaar bij Misjna Avot, I,15.

⁴⁵ Letterlijk: 'zegenden hem', eufemisme voor: een banvloek over iemand uitspreken.

⁴⁶ Wie een mens vernietigt, vernietigt immers als het ware de gehele wereld. Daarom moest het bericht zeer behoedzaam aan Eli'èzèr worden overgebracht. Mogelijk ook een finzinnige toespeling op de onbeheersbare toorn die een dwaas bij een groot man - met macht over de natuur - als Eli'èzèr zouden kunnen wekken!

⁴⁷ Babylonische Talmoed, Sjabbat 153a. Zie in verband met het moeilijke en conservatieve karakter van Rabbi Eli'èzèr I.H. Weiss, *Dor II*, 81. Een veel milder negatief beeld van Rabbi Eli'èzèr geeft Halevy Doroth I, 374 v. genoemd door I. Epstein (Soncino ed. van Talmoed Bavli) p. 354, n. 1.